

Fikcija i fakcija u usmenim pričama

Radalj, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:196987>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

FAKCIJA I FIKCIJA U USMENIM PRIČAMA

MAJA RADALJ

SPLIT, 2015.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Književnost i zbilja

FAKCIJA I FIKCIJA U USMENIM PRIČAMA

Studentica
Maja Radalj

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2015. godine

KAZALO

Uvod.....	4
1. Fikcija i fackija.....	6
2. Bajka	9
3. Basna	13
4. Predaja	16
4.1. Povijesne predaje	17
4.2. Mitske predaje	21
4.3. Demonološke predaje	25
4.4. Etiološke predaje	30
4.5. Pričanja iz života	32
5. Novela.....	35
6. Legenda.....	36
7. Anegdota	38
8. Šala i vic	39
Zaključak	40
Izvori.....	42
Vlastiti terenski zapisi:.....	42
Popis kazivača:	42
Literatura.....	42
Sažetak.....	44
Summary	45

Uvod

Kako pisana, tako i usmena književnost sadržava iznimno bogatstvo kulturne baštine pojedine nacije, države, naroda. Ono što nam usmena književnost omogućava jest očuvanje dijelova povijesti koji su čak bili i nedovoljno istraženi od strane povjesničara ali zahvaljujući našim precima neke priče, legende, mitovi, poslovice i zagonetke prisutne su i žive s nama jednakim intenzitetom kao i u vrijeme njihovog nastanka.

Usmena književnost najstariji je oblik književnosti te samom tom činjenicom u sebi nosi neizmjereno bogatstvo kulture, povijesti i običaja. Najveće zanimanje za samu pojavu usmene književnosti javlja se u renesansi gdje je čovjek bio smješten u srž ljudskog zanimanja te uvjetovana time, usmena književnost poprima svoje prave okvire i razmjere. Izraz *narodna književnost* potječe od Michela de Montaignea koji je bio oduševljen narodnom poezijom. Godine 1846. William Thomas je sugerirao naziv *folklor* za usmenu književnost.

Naziv *usmena književnost* navodi nas na samostalan zaključak kako je riječ o književnosti nastaloj unutar jednog ili više naroda, jednog ili više ljudi te se obično prenosila „s koljena na koljeno“ kao što ćemo vidjeti u nastavku ovoga rada. Ipak, put od obične priče do trenutka kada ga smatramo književnim bogatstvom, svakako je važan. Možemo reći, važna jednako kao i poruka koju nosi, poruka koja se pripovijeda. Za svaku priču važno je postojanje autora, priča ne nastaje sama od sebe. Upravo trenutak u kojem je autor prvi put ispričao priču, smatramo njezinim rođenjem dok je za njezino postajanje folklornom činjenicom neizostavno da zajednica usvoji djelo.¹

U Hrvatskoj, za vrijeme dominacije Seljačke stranke, usmena književnost bila je nazivana *seljačkom književnošću* kao i *pučkom književnošću* ali ih nikako ne smijemo poistovjećivati.

Ono što čini usmenu književnost su: Lirska poezija, Epska poezija, Priče, Drama, Retorički oblici i Mikrostrukture. Da bi se usmena književnost uopće mogla proučavati, postoje dvije vrste pristupa proučavanju a oni su: monogenetski i poligenetski.

Znanosti koje uvelike pridonose i pomažu u proučavanju usmenih oblika su: teologija, antropologija, povijest, etnologija i brojne druge. Prisutna je činjenica da se neka djela usmene književnosti ne bi sačuvala i ne bi mogla biti sačuvana ukoliko nisu bila zapisana te zbog toga nastaju nesporazumi između termina usmena književnost te pisana književnost. Na

¹ Josipa Širić, Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušskog kraja, Zadar 2014. (387-398)

našim prostorima postoji čak tzv. Hektorović-Vrazov zakon koji iznosi da bi se sva djela usmene književnosti trebala pretočiti na papir, štoviše, trebala bi se zapisati onako kako su ih govornici ispričali.²

Pojam usmene priče obuhvaća: bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale i legende. Među najpoznatijim svjetskim pričama su: Sinuheova priča, Istrebljenje ljudskoga roda, Dva brata, Unamunovo putovanje u Fenikiju. Indijska zbirka priča nosi naziv Pančatantra a sastavljena je od 5 knjiga: Razdvajanje prijatelja, Stjecanje prijatelja, Vrane i sove, Gubitak stečenoga i Nepromišljeno djelovanje. Cijela zbirka je prožeta poučnim i moralnim porukama³.

Neke od hrvatskih usmenih priča sažete su u sljedećim djelima: *Cvet vsake mudrosti*, *Dundo Maroje*, *Libar od mnogijeh razloga* te *Ribanje i ribarsko prigovaranje*.

Među istaknutijim sakupljačima djela usmene književnosti su: fra Stipan Jajčanin, Fra Nikola Lašvanin, fra Filip Lastrić, Julije Bajamonti. Prvu zbirku narodnih usmenih priča sastavio je Matija Valjevac. Ime našeg velikog pisca, Augusta Šenoa, svakako ne smije biti izostavljeno iz ovog konteksta. Ono što sačinjava narodne usmene priče su: bajke, basne, predaje, legende, novele, anegdote te sitni oblici - vicevi i pošalice.

² Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 12.

³ Nevenka Košutić-Brozović, *Čitanka iz stranih književnosti I*, Školska knjiga, Zagreb 1996, str. 60-61.

1. Fikcija i fackija

Kada započinjemo raspravu o fikciji i fackiji, možemo ta dva pojma raščlaniti na nekoliko pitanja koja se odnose na sustav, kriterij te način na koji neko djelo tumačimo kao literarno te kako i zbog čega zaključujemo da su pojedine činjenice fiktivne ili stvarne. Upravo zbog tog razloga možemo promatrati dva aspekta procesa u kojem određeno djelo imenujemo literarnim. Radi se o tvorbenom te uvjetnom postupku.⁴

Prije nego li se uhvatimo ukoštac s određivanjem postupaka, važno je napomenuti kako je ipak estetski kriterij čimbenik na kojem se temelji spoznaja literarnosti. Ne-fiksijski prozni tekst možemo nazvati estetskim čak i kada ne drži do forme nego do sadržaja kao što ćemo vidjeti u daljnoj analizi ovoga rada. Bilo koji element stvarnosti može biti primljen i cijenjen kao estetski predmet neovisno o načinu na koji je ispričan.

Budući da smo izdvojili postupke te važnost estetskog kriterija, spomenut ćemo i sami način literarnosti. Naime, prema načinu nastanka pojedinog djela, fikciju smo uvijek, već od Aristotela, smatrali postupkom koji djeluje kao tvorbeni sustav. Kvalitetu ispričanog tj dikcije određenog djela, možemo promatrati u kontekstu literarnosti.

Kako je već vidljivo iz samog naslova ovoga rada, fikcija i fackija, neodvojive su komponente svakog pojedinog (književnog) djela. Ili možda ipak ne? Na to pitanje ćemo pokušati pronaći odgovor upravo istražujući aspekte i odnose stvarnoga i nestvarnoga unutar literature. Kroz fikcijski karakter nam je omogućeno da primjetimo srž pojedinog djela- ono što jest. Najmudriji pristup djelu kao fiktivnom jest da mu pridodamo njegov pripadajući dio istine. Iako je često eksplicitnost nositelj fikcije, dikcija ne može i ne smije biti postavljena po strani kao irelevantno obilježje diskurza.

Gerard Genette navodi dva načina određivanja literarnosti od kojega je jedan upravo već spomenuta, dikcija. Svako pojedino estetsko obilježje u različitim okolnostima tumačenja djela, ne postaje manje važno estetsko obilježje nego li mu je bilo dano u trenutku stvaranja. Drugi način promatranja djela kao literarnog jest uvjetovani ili osobni stav čitatelja koji djelo može procijeniti manje ili više kvalitetnim odnosno literarnim.

Jednostavnije rečeno, literarnost se temelji na ukusu koji je svakako subjektivan i nemotiviran. Možemo ju definirati i kroz stil koji je nesumnjivo ključ poetskog tj literarnog kapaciteta. To objašnjavamo tako da svaki tekst ima funkciju koja primarno nije bila estetska

⁴ Gerard Genette, Fikcija i dikcija, Zagreb: CERES, 2002., str. 5

već je bila didaktična ili polemična ali zahvaljujući stilskim kvalitetama, nadišao je didaktičnost i polemičnost te postao estetsko vrijedno djelo.

Književnost je umjetnost jezika a djelo možemo smatrati literarnim samo i ako upotrebljava isključivo lingvistički medij. Ljudski jezik poznaje dva režima literarnosti: konstruktivni i kondicionalni.⁵ (Genette, 2002: 23) U ovoj tvrdnji nailazimo na problem pri shvaćanju literarnosti budući da jezik najmanje udovoljava kriteriju umjetničkog sa svrhom da se upotrebljava u umjetničkom aspektu. U toj tvrdnji prepoznamo dvije različitosti. Jedna odvaja umjetnost od umjetnosti drugih jezika te različitost koja pak odvaja umjetnost od drugih vrsta verbalnog iskaza.⁶

Primarni interes ovoga rada te vječno pitanje jest- što točno razlikuje obično verbalno djelo od umjetnosti tj zašto određeno djelo ili verbalnu poruku možemo kvalificirati kao umjetničku a drugi uradak ne možemo okarakterizirati kao takvo. Poznavanje pojedinih književnih teorija nudi nam pomoć pri rješavanju te nedoumice u obliku univerzalnih, definitivnih i prihvaćenih odrednica koji u objektivnim okolnostima, djelo čine literarnim. Fikcijska literatura nameće se imaginarnim karakterom predmeta dok se dikcijska nameće formalnim obilježjima. Prema navedenoj tvrdnji zaključujemo kako je fikcija konstitutivno literarna ali isto ne možemo reći za fikcijski tekst koji nije uvijek konstitutivno fikcijski.⁷ Ovom tvrdnjom objašnjavamo i nastanak mita - vrstu pripovijetke čija je granica fikcije neodlučna i pomična.

Nakon odgovora na pitanje „što je to literarno?“ važno je pokušati definirati i pojam djela kao takvoga unutar književnosti. Što jedan uradak mora sadržavati da bismo ga mogli nazvati djelom? Ništa manje važno pitanje je i sljedeće: kako uradak imenovan djelom, u jednom trenutku, izgubi taj dodjeljeni naziv? Odgovore ćemo pokušati potražiti u vidu pojmova koje je sam Aristotel definirao a riječ je o pojmovima *poiesis* te *mimesis*.⁸

Poiesis kao pojam ne označava samo poeziju, kao što bi nam sama riječ govorila, već označava pojam stvaranja, rađanja nečega novoga. Jezik u svakoj prilici može postati sredstvo stvaranja te se preko njega djelo može „proizvoditi“ a nositelj je dviju funkcija. Primarna funkcija jezika jest govor, prenošenje informacija a zasniva se na načelima retorike. Druga

⁵ Gerard Genette, Fikcija i dikcija, Zagreb: CERES, 2002., str. 23

⁶ Isto, str. 10.

⁷ Isto, str. 25.

⁸ Isto, str. 12.

fukcija je proizvodnja djela koja se zasniva na načelima poetike. Jezik kao sredstvo stvaranja, može poslužiti u tom slučaju jedino i isključivo u svrhu prenošenja mimesisa.⁹

Mimesis najjednostavnije možemo definirati kao način simulacije zamišljene radnje i događaja u slučaju kada ima ulogu prenošenja izmišljenih priča a to ćemo u ovom radu i djelomice demantirati. Kreativnost stvaratelja djela ne mjeri se verbalnom razinom djela nego upravo suprotno- mjerimo ju količinom intervencija i sposobnosti stvaranja te organiziranja djela. Fikcija nije ni istinita ni lažna - paradoksalna je.

Iako smo spomenuli dva temeljna kriterija prema kojim se djelo imenuje kao takvo, spomenut ćemo i treći kriterij- lirički. Sva tri imaju jedan zajednički aspekt, a to je prekid s uobičajenim režimom jezika. Pri spomenu jezika, možemo se osvrnuti i na „poetski jezik“ kojeg karakterizira formalnost karaktera, tek je djelomično vezan uz konstrukciju stiha. Njegovu iscrpniju primjenu pronalazimo u uporebi jezika koji nije više samo sredstvo komunikacije već način da se nadoknađuju nedostaci jezika i ujedinjuje zvuk i smisao.

Ipak, estetsko djelo nije pojam ekvivalent estetskom predmetu. Estetska prosudba nije relevantna samo za tekst, kada je u autentičnost činjenice čvrsto utvrđena i jasno zamijećena. Ono što nas u ovom radu zanima jest činjenica izvan teksta - ona za koju autor nema nikakve zasluge. Zbog toga imamo mogućnosti da odvojimo pripovijesti i priče priče tj da razgraničimo autentično i fikcijsko. O takvom odvajanju nerijetko možemo govoriti samo u teoriji- svaka pripovijest u svoju priču uvodi određenu dozu zapleta koji nužno znači ulazak u fikcijski aspekt djela. Estetska vrijednost, izvan naracije ili određene doze dramatizacije, ne može biti dodijeljena nijednom tekstu jer tekst bilo koje priče uvijek sa sobom nužno nosi elemente fikcije ili dikcije. A sada ćemo to pokušati objasniti kroz izdvojene primjere.

⁹ *Isto*, str. 13.

2. Bajka

Bajka je najduža usmena prozna vrsta. Među najpoznatijima su Pepeljuga, Trnoružica, Snjeguljica, Djevojčica sa šibicama, Crvenkapica i mnoge druge. Za bajke je karakteristično da dobro uvijek nužno pobjeđuje zlo. Već pri prvom spomenu pojma bajke, prva asocijacija nam je: bajke su priče za djecu s idiličnim završetkom. Prvo pojavljivanje bajki datira od kad je čovjeka i svijeta ali tek u razdoblju romantizma, objavom djela braće Grimm, pojavljuje se pojačani interes za tu vrstu priča.

U literaturi pronalazimo dvije teorije o postanku bajke - jedna migracijska a druga poligenetska. Migracijskom teorijom se objašnjava da su bajke nastajale tako da se pripovijetka jednoga naroda, prenosila u kulturu drugoga naroda. Poligenetska teorija razgraničava nastanke bajki u kontekstu drugih naroda tj- moguće je da su slične pripovijetke nastale u različitim zemljama neovisno jedna o drugoj.¹⁰ Također postoji i teorija o porijeklu bajki kako navodi Theodor Benfey. Bajke su izvorno iz Indije a basne iz Grčke.

Pri tumačenju bajki i načina na koji bajke nastaju, važno je spomenuti djelo Vladimira Proppa, *Morfologija bajke*. U toj knjizi navodi kako je sedam zajedničkih funkcija i likova koje svaka bajka mora sadržavati da bila nazvana bajkom. Te funkcije su: protivnik, darovatelj, pomoćnik, kraljevna, pošiljatelj na putu, junak i lažni junak. Uloge nisu nužno fiksirane na jednoga lika i promjenjive su unutar priče.

Nekoliko je načina shvaćanja i tumačenja bajki - jedan način je karakterističan za pripovjedačke krugove, jedan za način na koji ih shvaćaju književno obrazovani čitatelji i na kraju, možda najvažnija publika što se ovog žanra usmenih priča tiče, jesu djeca koja na sebi svojstven način tumače bajke. Ono što uvijek pobuđuje zanimanje pri čitanju bajke jest njezina jasna struktura i raščlanjenost na više epizoda, elementi romantike, dobro uvijek pobjeđuje zlo, osobine dobroga dodatno su naglašene i potencirane a zlo je karikirano i prikazano u vidu najgorih osobina.

Zbog navedenih činjenica, bajke su često bile objekt istraživanja psihologije- što zbog karakternog nijansiranja likova, što zbog psihičkog dojma kojeg ostavlja na čitatelja/ slušatelja. Nerijetko se događa da se prilikom doživljavanja bajke, uživljavamo u likove i njihove situacije, postajemo pristrani te osuđujemo svaki postupak kojeg ocjenjujemo negativnim i koji se suprotstavlja našim moralnim načelima. Govoreći o psihološkom aspektu

¹⁰ Ana Pintarić, Umjetničke bajke : teorija, pregled i interpretacije, Osijek: Sveučilište "Josipa Jurja Strossmayera", Filozofski fakultet: Matica hrvatska, 2008.

i prikazu tipičnog lika bajke, izvodimo zaključak kako sve bajke u svojoj suštini imaju jednu te istu temu koja je ispričana na stotine, tisuće različitih načina. Svaki arhetipski motiv bajke ujedno je i ogled psihološkog aspekta ljudske ličnosti - u bajkama ne pronalazimo nijedan sukob kojega ne pronalazimo u sebi samima.

Već spomenute najpoznatije svjetske bajke kao što su Trnoružica, Pepeljuga, Snjeguljica, Djevojčica sa šibicama i brojne druge, povezuje jedan zajednički motiv - motiv potlačene djevojke ljepotice koja utjehu pronalazi samo u sebi a nailazi na pokude i degradacije unutar obitelji ili bližnjih. Fikcija bajki svakako je poveziva s fankcijom te ne moraju nužno biti razgraničene. Dvije spomenute teorije o nastanku bajki zasigurno imaju važnost i kod prethodno navedenih bajki - lako nam je povjerovati kako je migracijska teorija u ovom slučaju odigrala bitnu ulogu. Postojala je jedna pripovijetka koja se prenošenjem kroz generacije, modificirala te na takav način stvorila niz sličnih bajki s gotovo identičnom radnjom.

No bajke ne karakterizira samo tematika ojađenih ljepotica. U bajkama pronalazimo čak i biblijske motive odmetnutog sina, motive trojice sinova kojima je uglavnom dodjeljena jednostrana uloga gdje je najmlađi sin obično i najnesposobniji a najstariji sin oličenje svih najpoželjnijih osobina. Siromašni i potlačeni uvijek su junaci na kraju ali također i mladi, lijepi prinčevi i kraljevići. Likovi su u većini slučajeva opisani kroz jedan ili dva epiteta koja ih potom prate kroz cijelu radnju bajke a mjesto radnje je često nepoznato ili pak nedefinirano. Moderne bajke današnjice zasigurno su one čiji su glavni likovi gremlini, hobiti, patuljci, vještice i slična stvorenja.

Još jedna bajka u nizu ljubavne tematike, bajka je o djevojčici žabici.

Nekada davno bio bračni par i nisu mogli imati djecu. Molili oni i kumili. Ma nije trebalo ni dijete biti, samo da je nešto njihovo, da mogu svojim nazvati. I jedan dan dogodi se čudo, žena ostade trudna. Nakon devet mjeseci rodila se djevojka. Ali ne bilo kakva djevojka. Djevojka žabica. Uvijek bila vrijedna, uvijek pomagala svojim iako je bila žabica. Ali posjedovala je neizmjeran dar. Djevojka žabica je predivno pjevala.

Jednoga dana, dok je sjedila pred kućom i pjevala, u društvu svoga oca, naiđe mladi princ i ostade očaran pjevom. Dugo je nakon toga dolazio samo da bi čuo njezin predivni glas ali otac nikako nije htio otkriti o kome je riječ. Mladi princ je bio uporan pa se tako i otac pokolebao. Reкао mu je kako je riječ o djevojci žabici. Princ ga isprosi njezinu ruku i reče: „Moj otac je obećao prepustiti kraljevstvo jednom od svoja tri sina kada mu dovedemo

zaručnice. Čija zaručnica donese najljepšu biljku, njegovo će biti kraljevstvo.“ Žabica pristane otići s kraljevićem ali pod jednim uvjetom - da joj pošalje bijelog pijetla s kojim će poći u prinčevo kraljevstvo. Tako je i bilo. Žabica krene u kraljevstvo na leđima pijetla. Ali Sunce pretvori žabicu u predivnu djevojku a pijetla u bijeloga konja. Dođe trenutak upoznavanja djevojaka s kraljem. Jedna djevojka donese ružu, druga ljubicu a djevojka žabica klas pšenice.

Kralj se oduševi pšenicom uz rečenicu: „Ova djevojka zna kako stvoriti kruha za moje kraljevstvo koje uz nju i moga sina nikada neće biti siromašno.“ I tako je djevojka žabica postala kraljica.¹¹

Razlog nastanka ove narodne bajke možemo potražiti u starim težačkim običajima a poruka je jasna - onaj tko radi i tko može osigurati kruh za svoju obitelj, uvijek će biti bogato nagrađen i na kraju će mu se sav trud isplatiti. Naravno da elementi fikcije kao što su postojanje djevojke žabice te pretvorba pijetla u konja, pridonose intrigantnosti priče, čine ju lako pamtljivom i zanimljivom za buduće naraštaje i generacije te se na takav način poruka trajno čuva od zaborava.

Narodna bajka koja u sebi nema nadnaravnih elemenata ali zasigurno je nosioc poruke *Živjeli su sretno do kraja života.*

Bio jedan starac i živio sa sinom, njegovom ženom i unukom. I bio toliko star da ništa nije mogao sam, za sve mu trebala pomoć. Kad jede prosipa hranu, kad pije proljeva piće. I jedan put dosadi to mladoj, uzme i hranu i piće od starca pa baci na pod. Kaže mu: „Kad se već hrana i piće prosipaju, ja ću to napraviti od puta.“

Starac se rastužio a dječak sve gledao. Jednog dana starčev sin pronašao dječaka kako sjedi na podu i nešto radi. Otac ga upita što mu je u rukama a on kaže: „Zdjela. Za dida. Ovako se ništa neće prosipati.“ Čula mu to i majka. Pokajala se za urađeno, ispričala te više nikada nije bio problem jedna prolivena kap ili jedna prosuta mrvica.

Budući da nema elemenata fantastike, jasno nam je kako je ovo izvorna narodna bajka koja u sebi nosi snažnu poruku - bez obzira koliko star netko bio, u svakom trenutku zaslužuje

¹¹ Kazivačica: Ugrin Ivanka, rođ. Jukić, rođena 1935. g u Otoku.

poštovanje i tretman kao ravnopravnog člana obitelji. Bajka se prenosi s koljena na koljeno upravo zbog toga - da se ne zaborave oni kojima smo najpotrebniji.¹²

Ipak, možda najzanimljivija i najintrigantnija bajka svih vremena je ona o Pepeljugi. Tome svjedoči i mnoštvo crtanih te igranih filmova u kojima je, kao što to biva i u usmenim predajama, sa svakom novom verzijom, određeni detalj izmijenjen u smjeru odmaka od fikcije i približavanjem faksiji. Elementi čarolije kao što je pretvorba bundeve u kočiju ili životinje koje pomažu Pepeljugi u odlasku na svečani bal, dodatno unose dozu magične priče koja intrigira. Uz navedene očite simbole fikcije, možemo samo polemizirati o razlogu nastanka pojedinih bajki kao što je spomenuta Pepeljuga- da li je inspirirana stvarnom djevojkom, jesu li neki elementi iz života poslužili kao građa priče ili je priča pak u potpunosti imaginarna.

Ali jedno je sigurno, figurativno rečeno, opis bajke možemo predstaviti jednom rečenicom- jednom davno, u dalekoj zemlji živjeli su sretno do kraja života.

¹² Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. god. u Slivnu.

3. Basna

Basna je prozna vrsta u kojima su najčešći akteri životinje i biljke a dane su im ljudske osobine kao što su sposobnost racionaliziranja te razgovora. Zsigurno najpoznatije basne su one Ezopove a u hrvatskoj književnosti basne je pisala Ivana Brlić Mažuranić.¹³

Kao što ćemo vidjeti u primjerima basni, svakoj pojedinoj životinji dodijeljen je određeni karakter. Lisicu karakterizira marljivost, zeca naivnost, mrava vrijednost a lav je taj koji je kralj i vladar. Upravo zbog toga imamo i nekoliko uzrečica kojima ponekad opisujemo određene osobe: *marljiv je kao mrav, lukav je kao lisica*. Već zbog definicije basni, jasno nam je kako u njima skoro uopće nema elemenata fikcije već isključivo faksije.

Kroz basne se najčešće karikira, iskrivljuje i dodatno potencira određeno nepoželjno ponašanje kao što je oholost, pohlepa, lijenost, zavist. Navedene osobine ujedno su jedne od sedam smrtnih grijeha te poveznicu basni i kršćanskog aspekta života, možemo i tako promatrati. Možemo izvesti zaključak kako se kroz basne, koje su zbog svog karaktera uvijek bile zanimljive djeci, i kroz njihov šaljivi ton pokušalo ukazati na nevaljalost pojedinih osobina čovjeka.

Basna o jaretu:

Bilo jednom jedno malo jare i ono odluči da će naučiti brojati do 10. Pogledalo sebe u jezeru i kaže jedan. Dođe mu tele i pita ga šta radi a jare mu kaže da uči brojati. Tele ga pogleda začuđeno a jare mu kaže: „Ti si dva, ja sam jedan.“ Tele ugleda majku i ljut ode do nje. Jare dođe za njim kaže kravi: „Ti si tri.“

Krava se naljuti, krene napasti jare a ono pobjegne do vola. Vol upita kravu što se događa a krava mu ispriča. I vol se naljuti ali jare mu kaže: „Ti si četiri.“ I tako nekoliko puta, dok nisu došli do broja sedam. Svi potrče za jaretom koje je vidilo brodić na jezeru s mačkom, psom i pjetlom. Uskoči jare. Uskoče svi za njim. Mačka u panici kaže: „U brodu može biti samo nas deset. Ako nas ima više, potopit ćemo se. Tko zna brojati?“ Jare kaže: „Pa i ima nas deset.“ I tako je od tada jare stalo na rubu jezera i brojalo putnike koji su ulazili na brod tako da ih ne bude više od deset.¹⁴

Basna o mišu, mački i psu:

¹³ Marko Dragić, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 270.

¹⁴ Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. godine u Slivnu.

Bio miš gladan i vidi psa di pije mliko. Dođe, kaže: „Gladan sam k'o pas, daj gutljaj mlika, neću te ja puno oštetit.“ Pas se naljuti, potjera miša a on se jadan sakrio u mišju rupu. Pas počeo lajat na rupu i na miša a dok je laja, došla mačka i sve mu mliko posrkala.

Basna o vrapcu i lisici: Šetala lija šumom i čuje vrapca di piva a gladna bila. Zazove ga, kaže mu da siđe dole. I vrapac stvarno siđe dole i počne pivat lisici. Lisica ga pita: „A kako ti spavaš?“ Vrapac pokaže tako da stavi glavu u krilo a lisica ga pojede.

Basna o lisici i čovjeku: Zapela lija u ogradi i nije se nikako mogla izvuć. Ne zna šta će- plače, viče, zapomaže ali ne može nikako vani. Tribala se spasit dok je neko ne nađe i ne zatuče. Naiđe čovik a ona mu kaže: „Spasi me i dat ću ti dinar.“ Čovik je spasi i zatraži nagradu. Ona mu odgovori: „U rukama si ima više od dinara, moje krzno više vridi a svejedno si me pustio.“

Basna o medvjedu i lisici: Bilo slavlje u selu i hrane bilo u izobilju. Medo i lisica bili na slavlju ali nije im bilo dovoljno hrane pa otišli po kužinama tražit još hrane. Kad su seljani to vidili, protjerali medu i lisicu. Putem oni ukrali košnicu punu meda. I sakrili je a dogovorili se da će je idući dan jest. I budi se lija po noći, sitila se meda i nešto više. Pita je medo šta je bilo a kaže ona da je neko zove u selu, da mora u goste.

I tako tri noći zaredom, lija se budi i laže medi da mora u selo a svaki put kad ide, medo joj kaže da uzme malo meda za ponit. I kad vidi medo da idući dan meda nema, optuži liju. Lija mu kaže: „Evo, stupit ću nogom u ovu željeznu zamku ako sam to ja bila.“ I stavi kao nogu ali je ne spusti do kraja, zamka se ne pomakne.

Dođe medo nakon lije i svom snagom stane nogom u zamku i ona ga uvati a lija pobigne.¹⁵

Svakako da u izdvojenim basnama nema fakcijskih elemenata ali nose bitnu pouku- lakomost i naivnost često dovode do neugodnih situacija. Svaka od navedenih situacija je dodatno naglašena da bi se pridodao još jači elemenat koji bi zadržao interes slušatelja ili čitatelja. Ono što je fakcijski jesu same osobine životinja, naime - svaka pojedina životinja je prema svojim prirodnim osobinama, dobila osobine i unutar basne što nam basnu dodatno

¹⁵ Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. godine u Slivnu.

približava kao žanr i pomaže nam pri boljem shvaćanju i pamćenju jer ipak sadržava elemente naracije koje možemo poistovjetiti sa stvarnim životom.

4. Predaja

Predaja je priča za čiji se sadržaj vjeruje da je točan. Od posebne važnosti za nacionalni identitet pojedinih naroda upravo su takve priče. Zbog toga je postojala tendencija da se predaje zapisuju upravo onako kako su ispričane, ne izostavljajući ni jednu riječ. Tako zapisane predaje izvrstan su odraz načina razmišljanja te kulturnih običaja pojedine zajednice.¹⁶ Neke od najvažnijih svjetskih knjiga, koje su ujedno i temelji pojedinih vjera, sačinjene su upravo od predaja. Te knjige su Biblija koja je temelj kršćanstva, Talmud koji je sastavljen prema Starom Zavjetu kao temelj židovske vjere, Tipitaka kao srž budizma. Predaje se mogu klasificirati na sljedeći način - Povijesne predaje, Etiološke predaje, Eshatološke predaje, Mitske (mitološke) predaje, Demonske (demonološke) predaje, Pričanja iz života.¹⁷

Junaci predaja nisu nužno ljudi već i druga nadnaravna bića. Predaje također kao i bajke i basne mogu imati određenu vrstu poruke koju nose. Te poruke su životne kako ćemo vidjeti iz sljedećih primjera.

Predaja o divovima:

Radilo se nešto na nekakvom gradilištu. I bili divovi i obični mali ljudi. A mali ljudi bili gladni. Divovi imali krv i mogli su jest bilo kad. Mali ljudi nisu imali hrane. Jedan put dođe mali čovik i uvuče se divu u krv i počne jest. A cilo vrime gleda da ga ko ne primjeti. Ali primjetio div da mu neko krade njegovo. Drugi div mu kaže: „A moga si ga i pojest.“ Na to mu div odgovori: „Radi k'o crv po cile dane, zaslužio je i on koru kruha.“

Predaja o maliku: Obolio pastir u brdu kad se krenio spuštati prema kući. I nikako nije moga spustiti se sam pa zalega pod neko stablo. Doziva on ali nema odgovora, nema nikoga. Kad odjednom čuje di mu neko uzvraća dozivanje. A bio dičji glas. Nema veze, neka je i dite, samo da mu pomogne. Kad dođe glas do njega ali nije bilo dite nego magarac. Kaže magarac pastiru da se popne na njega i da će ga odvesti kući. Tako je i bilo. On ga odveo a kad se pastir iša zahvaliti magarcu što ga je doveo, vidi da magarca više nema nego da uzbrdo ide

¹⁶ Josipa Širić, Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušskog kraja, Zadar 2014. (387-398).

¹⁷ Marko Dragić, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 272-273.

*neki mali momčić s kapom. I to je bio Malik. A obično je najdraži stvor od svih koji se spominju u predajama.*¹⁸

Uz predaje kao što su navedene, postoje i simbolične predaje, kratke koje obično pričaju o jednom biću karakterističnom za jedno podneblje ili jedan kraj.

Fratar bez glave- obično se zna da će doć fratar bez glave kad zvona crkve počnu sama zvonit. I onda iz zvona poispadaju dijelovi tijela od fratra a nigdi njegove glave.

*Rojenice- žene koje su dolazile nakon poroda, kad bi mater zaspala od umora pa bi im se ostavljalo kruha i vina jer su one određivale sudbinu diteta pa da sudbina bude bolja.*¹⁹

*Sirene- žene kojima je donja polovica tijela bila riblja a gornja ljudska. One su lijepo pjevale pa bi tako svojim glasom zavodile muškarce.*²⁰

Predajama se često pokušavalo objasniti neobjašnjivo što vidimo u slučaju navedenih primjera. Svakako da je nemoguće objasniti postojanje žena sirena ali priče su nastale na temelju krivih viđenja ljudi koji su dugo boravili na moru te iz potrebe zabavljanja ali i strašenja onoga kome je predaja bila pričana. Iako u sebi nose određenu dozu negativnog tona, predaje govore i o bićima koja su pomagala čovjeku u nevolji kao što je to bio slučaj s predajom o Maliku.

4.1. Povijesne predaje

Povijesne predaje povezujemo, kao što nam to i samo nazivlje govori, s pričanjima i zapisima koji se temelje na epskoj književnosti nastaloj prema stvarnim povijesnim događajima. Kao što to biva u usmenoj književnosti, teško je svaku predaju ispričati onako kako smo je izvorno čuli i pročitali. Upravo zbog toga i u povijesnim predajama možemo pronaći mnoštvo fiksijskih elemenata kao što je nadljudska snaga koja se pridavala obično glavnom junaku ili glavnim junacima priče. Najzanimljivije povijesne predaje hrvatske

¹⁸ Kazivač: Radalj Branko, rođen 1956. godine u Slivnu.

¹⁹ Kazivač: Radalj Branko, rođen 1956. godine u Slivnu.

²⁰ Kazivač 2- Ankica Radalj, rođena Ugrin godine 1966.

usmene književnosti predaje su o najljepšoj hrvatskoj kraljici Teuti, predaja o propadanju grada Riziniuma te predaje o kraljici Vidi.²¹

Postoje brojne teorije i predaje o dolasku Hrvata te njihovom pokrštavanju na ovim područjima. Postoji legenda o dolasku pet braće i dvije sestre. Braća su se zvala Kluka, Klobej, Kožočeš, Muklo, Hrvat a sestre Tuga i Buga. Upravo postoji zanimljivost koja spaja današnje mjesto Tugare sa sestrom Tugom. Naime priča započinje ovako:

Tugare je mjesto u Srednjim Poljicima, administrativno u sastavu grada Omiša. Čine ga zaselci: Ume (Hume), Podume (Podhume), Račnik, Čažin Dolac, Krabanj, Truša, Dočine, Orebić, Osić, Zastinje, Gajine, Vodiško i Prokop. Od navedenih zaseoka napušteni su Ume, Zastinje, Osić i Orebić. Tugare su smještene između dva ogranka Mosora: Mošnice na jugu i Očura na sjeveru. Zapadno se pogled proteže preko Peruna, a na istoku se otvara vidik prema omiškoj Dinari i Biokovu.

Prema popisu stanovnika iz 2001. Tugare ima 781 stanovnika. Hrvati su autohtoni i većinski stanovnici ovog mjesta. Tugare su administrativno podijeljene na tri jedinice lokalne samouprave: Čažin Dolac, Dočine i Podume. Uzroci podjele čest su razlog rasprava i prepirki, a u novije vrijeme javljaju se ideje o ponovnom ujedinjavanju.

Na području Tugara djeluju dvije udruge za očuvanje baštine: "Sveti Frane" iz Čažina Doca i "Sveti Roko" iz Poduma. Imena su dobile po zaštitnicima zaseoka iz kojih dolaze a osnovni cilj im je provođenje projekta županije "Etno-eko selo", kojim se nastoje obnoviti matični zaseoci u svrhu seoskog turizma.

Glavna župna crkva je crkva Porođenja Blažene Djevice Marije, i nalazi se na povijesnom lokalitetu koji također nosi naziv Tugare, tako da mještani za odlazak u crkvu često kažu: "idem na Tugare". Ispred nje se nalazi lijepi park sa spomenikom palim borcima iz II. svjetskog rata, te bistom poznatog hrvatskog glumca Karla Bulića (porijeklom iz Tugara).

Od ostalih znamenitosti vrijedno je spomenuti izvore pitke vode na Učinju u zaseoku Ošić i Polaču u Trušima. Tugare su bile poznate po trešnjama koje su u 20. stoljeću bile glavni poljoprivredni proizvod u mjestu.

Krajem prošlog stoljeća dogodilo se neobjašnjivo propadanje stabala pa je cjelokupna proizvodnja propala. Ta sorta trešanja se i danas zove "Tugarka" a drugi nazivi su joj

²¹ Marko Dragić, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 274.

"Vladina trišnja" i "Volovsko oko". Postoje teorije po kojima su Tugare dobile ime po Tugi, jednoj od mitskih sedmero vođa hrvatskih plemena koja su dovela Hrvate iz Zakarpatja i sa Tatra u današnju Hrvatsku.

Tugare se prvi put spominju u Trpimirovoj darovnici 852. godine kad je prvi put spomenuto ime Hrvat u pisanom obliku.²²

Sada ćemo ukratko prepričati priču o seljačkoj buni te kako je došlo do nje:

Cjelokupno nezadovoljstvo u državi je raslo te je tako došlo i do seljačke bune godine 1573. nakon što su se uzalud žalili caru i banu na zlodjela stranih plemića, a seljaci su u znak protesta prestali plaćati nerazumne poreze.

Tako je jedan od najgorih plemića Franjo Tahy (Tahy) poslao svoje naoružane plaćenike, ali su ih seljaci s oružjem spremno dočekali. Zbog tog otpora Hrvatski sabor je seljake proglasio izdajicama domovine, na što su oni odgovorili sveopćim ustankom protiv feudalnih gospodara.

Za vođu bune izabran je Ambroz Gubec (kasnije nazvan Matija) iz Gornje Stubice. Seljaci se nisu samo ograničili na rušenje nepravednog poretka, nego su napravili program po kojem su planirali ukinuti vladavinu plemstva i uspostaviti seljačku vladu, koja će voditi brigu o porezima i drugim davanjima za obranu domovine od Turaka.

Gubec je sa svojim najbližim suradnicima i prijateljima Ilijom Gregorićem, Andrijom Pasancem, Nikolom Pozepcom, Vinkom Lepoićem i drugima podigao seljake na ustanak u noći s 18. na 19. siječnja god. 1573. Pokret seljaka brzo se proširio, a buna je zahvatila 60 vlastelinstava na područjima Hrvatske i Slovenije.

Feudalna vojska je brzo slomila bunu. Tako je već 5. veljače 1573. kod Krškog slovenske kmetove predvođene Nikolom Kupinićem rastjerao kapetan žumberačkih uskoka Josip Thurn, a dan kasnije je podban Gašpar Alapić razbio kmetsku vojsku kod Kerestinaca. Jedino su ostali neporaženi Gupčevi pobunjenici u Hrvatskom zagorju kod Stubičkih Toplica, koje je 9. veljače 1573. napala plemićka vojska pod vodstvom Gašpara Alapića.

Iako su seljaci bili loše naoružani i bez konjaništva, pružili su tako žestok otpor, da se nije znalo tko će pobijediti sve dok feudalnoj vojsci nije stigla pomoć. Gubec je nakon bitke zarobljen i odveden u Zagreb, gdje je okrutno pogubljen na Markovom trgu 14. veljače god.

²² Kazivačica: Ugrin Ivanka, rođ. Jukić, rođena 1935. godine u Otoku.

1573 na veoma okrutan način, kako legenda kaže morao je nositi užarenu krunu na glavi da bi ga nakon toga mađarski vlastelin Morencz Bahiczy raščetvorio.²³

U to vrijeme se pojavljuju hajduci i uskoci za koje se smatralo da su odmetnici turske vlasti. To im i samo tumačenje imena govori. Na poticaj Hrvata, borili su se protiv Osmanlija te su ih neki zbog toga uzdizali na pijedestal a neki su ih kritizirali.

Predaja o dolasku plemena Vlaha na područje Hrvatskog Kraljevstva u 14. i 15. stoljeću. Pojavljuju se „dobri vlasi svete krune kraljevstva ugarskog v Hrvatih.“ (Rendić-Miočević, 2006: 67) Unutar vlaške zajednice, koja se doselila na tadašnje hrvatsko područje, bilo je i ratnika i ratara a neki od pripadnika plemena mogli su se uključiti u anžuvinske plemiće što hrvatskim plemićima nije bilo dozvoljeno. Nekoliko je etnija pripadnosti Vlaha-svjedočimo postojanju predosmanskih Vlaha koji su se pohrvatili i preuzeli hrvatska imena, preuzeli čakavski govor te se u potpunosti integrirali u hrvatski narod. Nije poznato da li su ulaskom u hrvatsku etiniju unijeli i svoje kulturne običaje ali možemo pretpostaviti kako je to bilo naprosto neizbježno.

O Vlasima postoje zapisi koji svjedoče da se radilo o polunomadskim ratobornim stočarima a predstavljali su starobalkansko romanizirano stanovništvo koje se potom slaviziralo. Ono što je karakteristično za Vlahe jest balkanski model obitelji koja ipak nije bila sinonim za južnoslavensku zadrugu kao što se nekada smatralo. Običaji te načela koja su donijeli svojim dolaskom jesu patrilinarnost, patrilokalnost, kult predaka, prvenstvo kolektiva nad pojedincem te osvetu u krvi. Nekoliko je pojmova koje povezujemo s plemenom Vlaha.

Pojam *eflakan* označavao je u osmanskim izvorima rodovsku skupinu koju karakterizira balkanska obitelj. Pojam *džemat* označavao je skupinu što bi značilo da se radilo o agnatskom klanu. Vlasi su živjeli u zatvorenom društvu koje je bilo nepristupačno Hrvatima. Iskazuje se suprotnost između zemljoposjednika te stočara Vlaha. Vlasi su imali veći demografski rast od ratara a također su konkurirali Hrvatima kada je vladar darivao svoje posjede.

Etničke zajednice Vlaha i Hrvata su se konsolidirale te se tako može govoriti o predmodernom nacionalizmu. Ono što je zanimljivo kada spominjemo Vlahe jesu nadgrobni spomenici, stećci koje su podizali ratnici obogativši se kao najamnici u službi velikaša Nelipića i Frankopana. U prostoru srednjeg toka Cetine postoje manja groblja sa stećcima a

²³ Kazivač: Habazin Krunoslav, rođen 1965. godine u Mariji Bistrici.

smještena su podalje od suvremenih važnih naselja. Smatra se da su pripadala Vlasima. Za groblja bez stećaka, smatra se da su pripadala Hrvatima. Za stećke su značajni bogati ukrasi uklesanih ratnika što zasigurno potvrđuje gore navedeno, kako se radilo o želji da se iskaže dominantan položaj ratnika nad ratarima Hrvatima. Vlasi su pod utjecajem osmanske navale bili prisiljeni migrirati s hrvatskih područja iako postoje naznake da su se pojedinci zadržali na dalmatinskim otocima među čakavskim stanovništvom. Ipak, nekolicina hrvatskih Vlaha ipak je ostalo u Osmanskom carstvu te su zadržali svoja načela organizacije i upravljanja o čemu nam svjedoči i Kliški sandžak. Spekulira se i o teorijama kako su brojni Hrvati zatražili da im se prizna vlaški status kako bi mogli uživati bolje životne uvjete.

Zadatak znanosti je da istraži podatke o tome koliko Vlaha iz predosmanskog doba možemo ubrojiti u starosjedilačko stanovništvo. Pri toj istrazi od velike je pomoći i analiza prezimena koja su se održala do dana današnjeg a datiraju upravo iz predosmanskog razdoblja. Ono što je intrigantno i što ostavlja prostor spekulacijama jest činjenica da se u zakonu za Vlahe u cetinskoj županiji iz 1436. godine uz Hrvate i Vlahe, spominje i naziv „Srblin“. Pretpostavlja se kako nije bilo riječ o etničkom značenju nego o nazivu koji je označavao susjedne „Bošnjane“.²⁴

Povijesne predaje od svih navedenih vrsta predaja zasigurno imaju najviše faksijskih elemenata i temelja jer često pronalazimo zapise koji nam svjedoče o autentičnosti zapisanoga. U slučaju povijesnih predaja nisu samo zapisi ti koji nam jamče stvarnost već i ostavština kao što su već spomenuti stećci, pa i kip Matiji Gupcu koji je podignut u njegovu čast.

Uz već navedene priče, oslobođenja hrvatskih krajeva o kojima postoje povijesni zapis često su i tema povijesnih predaja. Poznate su nam priče o oslobođenju Senja, Vrgorca, Imotskog, Požege. U spomen oslobođenja Sinja svake godine se, prije Velike Gospe, održava tradicionalna sinjska Alka.

4.2. Mitske predaje

U hrvatskoj usmenoj predaji, najčešće glavnu ulogu imaju vile koje su imale čudesne, nadnaravne moći kojima bi pomagale ljudima u nevolji, iscjeljivale te pomagale siromašnima ali ukoliko bi ih netko naljutio, vraćale bi duplom mjerom zla. Često su bile zamišljane kao djevojke lepršave duge plave kose, prodornih plavih očiju.

²⁴ Ivo Rendić - Miočević, Hrvatski identitet- trajnost i fluidnost, usporedba Kvarnera i gorske Dalmacije, Rijeka: Adamić, 2006. str. 67-69.

One su prava fizička i duhovna opreka morama, vješticama i vukodlacima. Ljudi su vile opisivali na razne načine, (mnogi su navodno imali susrete s njima) ali su uvijek, u svim pričama, opisi njihova fizičkoga i duhovnog izgleda, bili identični i slagali se u nekoliko detalja. Najčešće su se susreti događali u ranu zoru ili u sumrak, pored kakvog izvora vode, česme ili jezera - a vile su se pri tim susretima obično umivale, nježno i umilno pjevale ili češljale svoju dugu kosu.

Prvenstveno se ističe njihova izuzetna ljepota i milozvučan glas, te su vile ove svoje vrline vješto koristile za sebe. Uvijek su ostajale mlade (vile nisu mogle ostarjeti), visoke, vitke, bujne raspuštane crne ili kose boje zlata. U narodnoj se mitologiji i folkloru vjerovalo da su vile ženska djeca Adama i Eve, koje su oni skrivali od Boga, te im Bog nije udijelio svoj blagoslov i milosrđe, ali se ipak sažalio nad njima i udijelio im neke vrednote (ljepotu), ali ih i obilježio (kosa koja zaudara, konjska kopita ili kozji papci) tako da se razlikuju od normalnog svijeta. Ili, pak, da su vile nastale od umrle nekrštene djece ili djevojaka i mlađih žena koje su nekim nesretnim slučajem okončala ovozemaljski život. Živjele su na skrovitim mjestima u brdima, pećinama, polama, uz jezera, izvore voda, u blizini kakvih jama, dubokih bunara. Po obitavalištu su se i razlikovale na –gorske, planinske i izvorske vile.

A u staroslavenskoj su mitologiji najpoznatije vile Rusalke (na starogrčkom rosalia, ruža, festival ruža). Vile ne jedu bilo kakvu hranu, nego se hrane zdravim i plemenitim proizvodima kao što su med, mlijeko, mlado maslo, janjetina itd. Ne piju vodu iz običnih, ljudskih izvora ili bunara, nego iz svojih, posebnih, vilinskih, nepresušnih izvora. Vjerovalo se, naime - ako se tko napije vode iz takvoga vilinskog izvora da će mu se fizička snaga povratiti i udvostručiti, te nikada neće ostarjeti, tj. ostat će vječno mlad. Pored svoje izuzetne ljepote, vile su posjedovale i neka manje lijepa obilježja. Jedno od njih je, svakako to, što su umjesto ljudskih stopala imale konjska kopita ili kozje papke. Njihova predivna bujna kosa zaudarala je po ustajaloj svinjskoj masti.

Vile su u svakoj prilici nastojale sakriti, od običnih smrtnika, navedene ružne mane. Bile su veoma lukave, pa su često svojim milozvučnim glasom nastojale privući pažnju, naročito mladića i djevojaka, te nastojale s mladićima imati porod, jer vila muškoga roda gotovo uopće nema, ili ih je veoma malo ali ako su i postojale muške vile, nazivale su se vilcima. Vilenjaci pak su bili miljenici vila.

Vile su znale sa sobom odnijeti osobe koje bi se zatekle u blizini ili na mjestu na kojemu su one plesale svoje vilinsko kolo, na proplancima, livadama ili uz izvore vode. Ako im se osoba svidjela, poigravale su se i zabavljale s njom, a ako im se nije svidjela, ili ih na

neki način uvrijedila, onda bi dotičnu osobu nosile po brdima i njome udarale o stijene sve do ozljeđivanja i iznemoglosti. Takve bi osobe kasnije ljudi našli potpuno iscrpljene i izmrcvarene, na mjestu na kojemu su i nestale.

Nerijetko se događalo da su vile nosile mladiće u oblake a ako bi se on htio vratiti natrag, nastala bi tučnjava koja je proizvodila zvukove grmljavine. Jedna od omiljenih vilinskih zabava su noćne igre s konjima. Vjerovalo se da vile noću izvode konje iz pojata, okupljaju se na kakvom guvnu i jure kroz noć sve dok konji ne bi lipsali. Potom bi ih vraćale natrag u pojate. Dok bi se igrale i zabavljale, vile su konjsku grivu plele u pletenice, te se vjerovalo da se takve pletenice ne smiju rasplesti, jer bi se u protivnom taj konj razbolio i uginuo. Jedna od zaštita konja u pojatama od vilinskog bijesa je i pribijanje konjskih ploča na ulazna štalska vrata.

„Dešavalo se“ da vile pomažu ljudima u njihovim svakodnevnim poslovima, u poljoprivrednim radovima, zalutalima pokazuju put, paze stoku na ispaši, uspavljaju djecu u kolijevkama. Svaki susret s vilama, za običnoga je smrtnika morao ostati tajnom koja se nije smjela odati. Često su i darivale osobu koja bi im se posebno svidjela, na način da svoj dar ostave na mjestu za koje su bile sigurne da će ga baš ta osoba pronaći. Takav se dar nije smio otvarati putem niti drugomu pokazivati sve dok se ne stigne kući, jer bi se u protivnom pretvorio u pepeo od kojega bi ostali samo ugarci, što je darivanoj osobi bio podsjetnik da je povrijedila njihove osjećaje, te je takva osoba u buduće morala izbjegavati svaki eventualni susret s vilama.

„Dešavalo se“ da se kojem običnom smrtniku vila toliko sviđa da se oženi njome, kao s običnom djevojkom, ali to je bilo uglavnom protiv njene volje ili ako bi ona trenutno izgubila svoje vilinske moći. Ona je samo čekala trenutak kada će joj se povratiti snaga i moć, te prigodu koju bi iskoristila za bijeg u slobodu.²⁵

Vile su zlatom nagrađivale mlade ljubavnike s kojima su se potajno sastajale ali bi se i osvećivale ako bi netko rekao da ih je vidio.

Vila na potoku:

Kupale se vile na potoku i svaki put kad su se kupale, skinile bi krila. Jedan put to vidio pastir i najlipšoj od njih uzeo krila pa sakrio. Kad su bile gotove s kupanjem, sve druge vile stavile svoja krila i odletile a samo ta najlipša nije. Dođe pastir do nje i pita je oće li mu

²⁵ Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. godine u Slivnu.

bit žena jer zna da sad ne može otić kad joj je on sakrio krila. Ona pristane a on joj nikako ne vrati krila jer zna da bi otišla. I tako njih dvoje imali sina.

Nakon jedne godine ona ga opet pita da bi vidila krila a kad je otvorio škrinju u koju ih je spremio, mali ih vidi i oće se igrat s njima. Vila zavede muža i kaže mu da barem malome dopusti da se igra s njima kad već njoj ničemu ne služe. On pristane a ona u tom trenu spretno uzme krila, odleti s njima i vikne mužu da joj godinu dana mora donosit dite u planinu da ga podoji tako da bi naraslo. Muž je nosio dite svaki dan, godinu dana a kad je prošlo to vrijeme, opet je otišla svojim putem.²⁶

Kako vidimo iz napisanog, priče o vilama bile su karakteristične uglavnom za vrijeme pastirskih druženja- pastiri su često bili protagonisti ljubovanja s vilama. Sve nadnaravne moći koje su vile posjedovale, zasigurno su elementi fikcije koje pronalazimo u mitološkim predajama ali neupitno je da su postojale žene tako iznimne ljepote koje su očaravale te izazivale i ljubomoru. Zbog toga nije čudno kako se takva ljepota na sve načine pokušavala okaljati tjelesnim manama kao što je kopito umjesto noge te neugodni mirisi prema kojima su vile bile prepoznatljive.

Elementi nadnaravnog često su inspirirali pisce što vidimo u slučaju pripovijetke Kukavica gdje se spominje kako su junaka vile odnijele dok je još bio dijete. U pripovijetki Alkar spominje se predaja o čudotvornoj Gospi sinjskoj a pripovijetka U planinama spominje čudotvorno vrelo Perunovac koje je imalo moć liječenja bolesnih. Vrelo je izviralo iz građevine koju su navodno izgradili divovi. U pripovijetki Sirota govori se o predaji o Ponikvama gdje su postojala tri ponora. Dva ponora su crvena a jedan ponor je bijeli. U crvenim ponorima su zmajevi dok su u bijelom vile. Radnja se odvija tako da se vile bore sa zmajevima te se uranjaju u vodu na početku zime. U onom trenutku kada su vile potpuno savladane, crvena jezera će postati bijela a svo zlo sa zemlje će nestati.²⁷

Suprotnost vilama bile su vještice. Svi smo čuli priču o Ivici i Marici i strašnoj vještici koja ih je željela pojesti. No, jesu li vještice zbilja tako strašne?

²⁶ Kazivačica: Ugrin Ivanka, rođ. Jukić, rođena 1935. godine u Otoku.

²⁷ Maja Bošković Stulli, Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska (322-323).

4.3. Demonološke predaje

Demonološke predaje nerijetko možemo povezati s mitološkim ali i eshatološkim predajama. Glavna razlika između navedenih, odnosno, između demonoloških te mitoloških ili pak eshatoloških jest ta da su demonološke predaje usmjerene ka likovima kojima vladaju ili su na neki drugi način povezani s mračnim silama te ih nerijetko ne možemo odvojiti od svijeta onostranog.²⁸

Demonološke predaje povezujemo s čarobnjaštvom ili s neodređenim nadnaravnim silama koje su ljudima davale natprirodne i neobjašnjive moći i sposobnosti. Zbog toga su one uvijek bile jedne od najintragantnijih priča. Sve što je čovjeku blisko a opet nepoznato i mistično, pobuđivalo je maštu pa je otvaralo prostora za pričanja i prepričavanja. Nastanak demonoloških predaja možemo potražiti upravo u ljudskoj prirodi koja nastoji pronaći rješenje za svaki, naizgled, nerješiv problem. Djelovanje određenih negativnih sila, kako su ih ljudi tumačili, često je imao negativan ishod u vidu izopćavanja jedne ili više osoba u zajednici za koje se smatralo kako su pod utjecajem već spomenutih mračnih sila. Dva su motiva najzastupljenija u ovim pričama a to su čarobnjaci i vještice.

Pojam vještica pojavljuje se već u drevnim civilizacijama budući da zapise o vještici Ištarinlik pronalazimo u Gilgamešu.²⁹ Postoji narodno vjerovanje o tome kako se postaje vješticom. Kako iz literature saznajemo vještice su stupile u savez s đavlom tako što bi ženska osoba đavlu prodala dušu a đavao bi joj dao natprirodne moći.³⁰

Nerijetko se događalo kako su žene, pod optužbama da su vještice, bile spaljivane na lomači te su započeli i progoni vještica. Možda je najpoznatiji roman hrvatske književnosti, odnosno skup objavljenih djela pod nazivom Grička vještica, onaj autorice Marije Jurić Zagorke. U njezinim romanima nailazimo na niz provjerenih povijesnih činjenica i ličnosti kojima su pridodane određene gotičke osobine kako bi održali privid mistike i čarolije koje im je spisateljica dodijelila. Unutar lika Gričke vještice krije se pak stvarna ličnost koja je

²⁸ Josipa Širić, *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušskog kraja*, Zadar 2014. (387-398)

²⁹ Isto.

³⁰ Marko Dragić, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005., Str. 33.

Zagorki poslužila kao inspiracija. Radilo se o Barici Cindek koja je bila pekarica i piljarica na Markovu trgu.³¹

Jedan od najčešćih razloga zbog kojega su žene bile proglašavane vješticama bila je upravo njihova ljepota te mogućnost zavođenja što je u brojnim slučajevima bilo protumačeno kao nadnaravna sposobnost. Upravo zbog toga je i Grička vještica obilježena kao žena koju je trebalo spaliti na lomači kao brojne druge žene u Europi što je u nekim slučajevima dovelo do pustošenja cijelih sela u Njemačkoj i Francuskoj.³²

U svojim romanima Zagorka, uz aspekt mističnoga, također obuhvaća područje antropologije te psihologije. Nijansiranjem svojih likova zadire u svijest cjelokupnog romana u zbivanja i radnju. Kroz elemente fantastike, unošenjem određene doze strave i užasa, čitatelja drži „prikovanim“ za štivo. U likovima ženskih protagonista čujemo glas Marije Jurić Zagorke koja je na takav način omogućavala ženama da stvore vlastiti identitet, karakter te da postanu ravnopravne muškarcima što nikako nije bilo moguće u tom vremenu. Već spomenuti elementi strave u njezinim romanima bili su dodatno potencirani iscrpnim opisima gotičkih dvoraca, samostana, mračnih mjesta, krvavih mostova koji su nerijetko bili mjesto zločina. Ali mističnost njezinih djela ne pronalazimo samo u prostornim opisima već u samoj moći transformacije likova kojima je često „dopuštala“ preobrazbe u neka izopačenija bića koja su na takav način pokretali kotač radnje romana.

Vještičarenjem se smatra bacanje čini, bilo dobrih ili loših, na čovjeka ili stvari. A osobe koje prakticiraju vještičarenje nazivaju se vješticama. Prva asocijacija je na nešto loše, no zapravo postoje i dobre vještice, tzv. bijele vještice. One skidaju uroke loših vještica i oslobađaju vas od prokletstva koje vam je netko nametnuo. Vješticama su se nazivale sve žene koje su se smatrale čudnima, živjele bez muškaraca ili jednostavno bile drugačije. Optuživalo ih se za pakt sa vragom, i sve neobjašnjive pojave su pripisivali radu vještica i njihovim vraćanjima.

Smatralo se da vještice noću u šumama izvode razne magije, lete na metlama, pripremaju razne napitke, plešu “vještičji ples”, pridonose životinjske žrtve, a ponekad žrtvuju i malu djecu. U srednjovjekovnoj Europi se smatralo da su vještice ponajprije žene koje u dosluhu s vragom žele uništiti kršćanstvo, da su odgovorne za sve svađe i zla koja su se događala među ljudima. Ljude koje su smatrali vješticama ulovili su, mučili, te na kraju spaljivali na lomači. Takvo ponašanje bilo je poticano od Pape Inocenta VIII. koji je 1484.g.

³¹ <http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=18047> (pristup 11. rujna 2015.)

³² Isto.

donio povelju o vješticama i naredio njihov progon. Sve koje su smatrali vješticama su uhvatili i “dokazalo” bi im se da su vještice, te ih se pogubilo. Kroz 15., 16., 17. stoljeće u Europi je osuđeno i spaljeno oko 500.000 vještica.

Smatralo se da vještice lete na metlama, no postojao je i oblik transporta gdje vještica ostavlja svoje tijelo, te noću luta gdje želi. No prije zore se mora vratiti. Ukoliko netko, međutim, pomakne tijelo sa mjesta gdje je ostavljeno vještica se ne može vratiti i umire. Kao zaštita od vještica crtali su se krugovi oko osobe, upotrebljavali su se svi kršćanski simboli, a kao učinkovito sredstvo smatralo se i bršljanovo drvo i list koprive. Danas sve više čujemo za vještice koje žive u skladu sa prirodom i životinjskim svijetom, te spravljaju lijekove za izlječenja bolesti.³³

Vještice kroz povijest:

Baba Yaga – grozna ruska kanibalistička vještica. Imala je željezne zube i često se razljutila bez razloga. Njezine najdraže žrtve bila su djeca koju je skuhala i pojela. Živjela je duboko u ruskim šumama, u maloj kolibici koja je stajala na četiri goleme kokoške noge. Imala je ogradu napravljenu od ljudskih lubanja na šiljcima. Letjela je na metli, i gdje god je išla pratile su je strašne oluje.³⁴

Hekata – Pod imenom Hekate skrivala se strašna grčka božica-vještica, ali i zaštitnica čudovišta. Pomagala je Hadu i Perzefoni u održavanju Podzemlja, te je posjedovala čopor paklenih pasa. Svake bi noći sa svojim psima pohodila groblja i raskrižja i ako ljudi na njima nisu ostavili hrane za njene pse, osvetila bi im se urocima. Bila je prikazivana kao trostruka božica – imala je tri tijela, a glave su joj ponekad bile prikazivane kao životinjske, (pseće, zmijske i konjske).³⁵

Vještice iz Salema – Godine 1692, u selu Salem u SAD-u skupina mladih djevojaka iz zabave se počela ‘petljati’ u narodnu magiju, a tada su se mnogi bojali tzv. sotonskog čaranja. Nakon toga, djevojke su pokazivale znakove neobičnih bolesti, a potom su počele optuživati

³³ Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. godine u Slivnu.

³⁴ Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. godine u Slivnu.

³⁵ Kazivačica: Radalj Ankica, rođ. Ugrin, rođena 1966. godine u Sitnom Gornjem.

svoje mještane da su vješci i vještice. Na kraju je nastala panika i kaos u kojem je uhićeno oko 140 ljudi, a 20 ih je pogubljeno!³⁶

Nisu samo vještice žene koje su intrigirale svijet. Spominju se i more. More su mlade i neudane djevojke koje tek nakon udaje postaju vješticama. Razlika između vještica i mora bio je njihov način na koji bi naštetile ljudima. Vještice su donosile bolest i smrt dok bi more gušile pri spavanju onoga tko bi im se zamjerio a ukoliko se radilo o muškarcima koje su ugušile, obično je to bilo zbog toga što su ih ti muškarci odbili pri udvaranju.

Tako možemo spomenuti slučaj Ivana Lukanovića. Nikako nije pronalazio načina da se oslobodi proganjanja jedne more koja je kasnije i udajom, vještica postala. Odluči se sakriti od nje u jasle pred konje tako da ga ona ne može naći. Ali nije mu uspjelo, pronašla ga je. Tada joj zaprijeti- ako ga ne prestane proganjati, reći će svećeniku da na nedjeljnoj misi svima obznani o kome je riječ. Ona se pokolebala te mu obećala *čorape, navezane terluke* ukoliko je ne izda. Tako je i bilo, on nikada nije rekao o kome je bila riječ ali rekao je kako se kasnije ipak udala te imala djecu.³⁷

Ipak, nije samo Ivan Lukanović junak naše priče o vješticama i morama. U predajama se spominje i Antić Marković. Također ga je proganjala vještica, nikako joj nije mogao pobjeći. Jednu večer je uhvati te ju uspije zadržati do jutra. Kada je vidio ženu, zaprijeti joj da će svima odati njezinu tajnu. Ona se na to prepade te mu kao i mora Ivana Lukanovića, odluči isplest čarape i tako su se nagodili da ju pusti. Nikada nije odao njezino ime.³⁸

Postoji i priča o „blagoslovu“ vjenčanja morom. Kada je svećeniku bilo rečeno ime more, svećenik odgovori: „Ako je oženiš, naj ćeš bogatiji čovik bit!“³⁹ (Širić, 2014: 392) Tako je i bilo.

Vještice nije bilo jednostavno otkriti. Ali postojao je pouzdan način kako to ipak napraviti. Sve što nam je bilo potrebno jest drveni križ, blagoslovljena voda i blagoslovljena sol. Stavili bi ih na crkvena vrata i čekaio trenutak posvete hostije i vina. U trenutku izvođenja obreda, koja žena bi se okrenula prema vratima, bila je smatrana vješticom. Ali bilo je važno doći kući prije završetka mise. Ukoliko bi ih vještica stigla, to bi značilo sigurnu smrt.

³⁶ Kazivačica: Radalj Ankica, rođ. Ugrin, rođena 1966. godine u Sitnom Gornjem.

³⁷ Josipa Širić, Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušskog kraja, Zadar 2014. (387-398)

³⁸ Isto.

³⁹ Isto, str. 392.

Pitanje koje nam se nameće i koje se srž ovoga rada jest- koji su elementi faksije utjecali na stvaranje usmenih priča obogaćenih mnoštvom fikcijskih elemenata. Jasno nam je da su lijepe žene uvijek bile idealizirane te promatrane s požudom od strane muškaraca. Zbog toga je nerijetko slučaj da su priče o vješticama i morama proizašle upravo iz usta drugih žena, koje su u „ljepšima od sebe“, vidjele suparnice.

Naravno da ne možemo vjerovati kako određene osobe, u ovom slučaju žene, imaju nadnaravne moći letenja, spravljanja čarobnih napitaka, izvođenja čarolija te bacanja čini. Ali upravo takve činjenice potpiruju maštu. Neizbježno je kod pričanja priče uvijek i nanovo dodati pokoji detalj kojega u originalu nismo čuli. Upravo je to slučaj i s vješticama, što im više nadnaravnih osobina pridajemo, priča nam je zanimljivija i intrigantija.

Izdvojila sam dvije priče o morama, u oba slučaja slične priče. Ne spominju se imena žena koje su okarakterizirane kao more a kasnije i kao vještice. Prema tome, ne možemo tvrditi da je priča istinita- štoviše, može biti upravo obrnuta. Mladići su mogli biti oni koji su se bezuspješno udvarali djevojkama koje su ih uporno odbijale pa su izmišljanjem priča, pokušali zaliječiti povrijeđeni ego.

Neke jednostavne „čarolije“:

Čarobna jabuka – Jednostavna čarolija za oslobađanje. Jabuka se prereže popola, jedna polovica se natrlja metvicom, a potom se na glas izgovara loša navika ili problem kojeg se želiš riješiti. Polovice se nakon toga spoje nabađanjem na štapić, zavežu vrpcom i zakopaju. Kako jabuka trune, problem nestaje.⁴⁰

Ljubavni napitak – Ovo je tradicionalni kineski ljubavni napitak. Treba smrviti šaku korijandera i umiješati ga u čašu bijelog vina, uz riječi: ‘Toplo sjeme, ljubav teče jako, toplo srce, nikad se ne rastajmo.’ Tada ljubavnici popiju vino i njihova je ljubav osigurana.⁴¹

Kako stvoriti novac – Dvanaest papira veličine novčanica treba staviti u kutiju, a između svakog papira treba posuti malo majčine dušice. Kutija se sveže zelenom vrpcom koja

⁴⁰ Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. godine u Slivnu.

⁴¹ Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. godine u Slivnu.

ima 31 čvor i zakopa oko 20 centimetara duboko. Vjeruje se, ako se kutija iskopa točno nakon godinu dana, sadržavat će pravi novac.⁴²

Vještice nisu bile najzanimljivija bića demonoloških predaja. U našoj kulturnoj tradiciji usmenih priča prisutne su također i predaje o đavlu i vukodlaku. Oba bića su okarakterizirana zajedničkim motivom metamorfoze i preobražaja. Vukodlak se pojavljivao obično kao mješina vina, ukoliko su za života bili pijanci ili mješina vode. Vjeruje se da su vukodlacima postajali oni ljudi koji su čini velika zlodjela.⁴³ Đavao je imao ulogu zavođenja i obmanjivanja ljudi- pretvarao se u životinje i na takav način stjecao povjerenje. Spominje se i u Svetoj knjizi kao najveće zlo i pokretač svega nevaljaloga. Brojne su poslovice danas koje se odnose na đavla.

Smijeh ubija strah, a bez straha od đavola nema potrebe za Bogom. Umberto Eco
Đavoljska zloba, ružnija je kod žene, nego kod samog đavola. William Shakespeare
Mozak besposlenog čovjeka je omiljeno prebivalište đavolovo. Nepoznat autor

Još neka od mitoloških bića prema predajama bili su vukodlaci, đavao, zmajevi, pritvare te zloguke ptice...

Vjerovanja u onostrano dio je ljudske prirode. Ljudi su vjekovima pokušavali pronaći odgovore i objašnjenja na neobjašnjivo. U tome pronalazimo temelj spomenutih bića- svakako je jednostavnije za nevolju pronaći odgovor u obliku kakve vještice, vukodlaka ili pak đavla. Takvi odgovori pružaju ujehu da ipak postoji neka viša sila koja nije u moći našega djelovanja. Bilo kakvo rušenje moralnih načela i kršenja pravila društva, nailazilo je oštru osudu- osoba više nije smatrana dijelom zajednice, izopćena je te su joj pridodana druga nadnaravna svojstva kako bi se dodatno potencirao separatizam od onih koji su bili drugačiji.

4.4. Etiološke predaje

Etiološke predaje nastaju iz potrebe da se objasni postanak neke pojave, događaja ili pak da se objasni nazivlje pojedinih lokaliteta, mjesta, gradova. Jako puno čimbenika uvjetuje nastanak ovakvih predaja a one svoje korijene imaju i u demonološkim, mitskim te povijesnim predajama. Čak i u etiološkim predajama sačuvan je spomen na neka od važnih

⁴² Kazivačica: Radalj Milica, rođ. Parlov, rođena 1932. godine u Slivnu.

⁴³ Josipa Širić, Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušskog kraja, Zadar 2014. (387-398).

povijesnih imena.⁴⁴ Ipak, možda najznačajnija takva predaja našeg dalmatinskog kraja je predaja o nastanku vjetra bure.

Bura (sjevernjak, sjever, tal. bora) je vrlo jak vjetar, koji povremeno puše osobito u hladnije doba godine u sjevernom dijelu istočne obale Jadranskog mora, ali i u nekim drugim krajevima na Zemlji. U narodnim vjerovanjima, postoje razne legende o Buri u liku mlade djevojke. Petar Zoranić u svom romanu "Planine" zapisao je jednu verziju legende. Prema toj narodnoj priči, Bura je bila mlada i vrlo lijepa, ali i ohola djevojka, plemenitog roda. Zbog svoje naprasitosti i oholosti, odbijala je redom sve prosee. Svoju ljepotu ipak je previše hvalila i dičila se njome i jednom je prilikom izjavila da je ljepša i od samih besmrtnih vila. Zbog takve oholosti, Bog ju je ošinuo gromom i bacio u pakao. Kad god neka žena zgriješi istim grijehom, ohološću, ona gorko uzdahne sjećajući se svog nekada sretnog života. Od njenih uzdaha nastaje snažan i hladan vjetar, bura. Prema drugoj legendi, bura je djevojka koja se muči i ranjava po krovovima i drveću kad netko opsuje vjetar. Za osvetu, može onome tko je opsovao vjetar zapaliti kuću iskrom iz dimnjaka. Zbog toga se buru nikad nije smjelo opsovati. U Dalmaciji postoji izreka za jačinu bure: "Na Dinari se rodila, u Makarskoj krstila, u Senju udala a u Trstu umrla."⁴⁵

Neke fakijske činjenice koje pronalazimo u nazivu vjetra bure, koju također možemo poistovjetiti s jednom od teorija porijekla Hrvata je ta da se u staroiranskim vjerovanjima božanstvo olujnoga nevremena naziva Buria.

Predaja o djevojci buri koja je spalila krov:

Zapuhao vjetar a sin i otac bili u kući. Sinova djevojka otišla nešto u brdo i nije je dugo bilo. A bura zavija, tutnji, hući po krovu i oko kuće. Sin ju stao psovati a otac ga upozorava da nikada ne smije psovati buru jer se ona uvijek osveti. Sin psuje i dalje kad odjednom izleti djevojka sva ranjena kroz dimnjak i kaže im kako se bura osvetila njoj jer su je oni psovali. Iz dimnjaka uzela malo žeravice, izletila ponovo vani iz kuće, prosula malo žeravice po krovu, bura zapuhala još jače i tako izgorila i kuća a i otac s kućom.

Ostao sin sam. Kad je opet zapuhalo, sin opsuje vjetar. Djevojka dođe a on shvati da nije smio psovati. Ona mu kaže kako nije bura ta koja ju je ubila nego on svojim psovkama.

⁴⁴ Marko Dragić, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 415.

⁴⁵ Kazivač: pater Zoran Miletić, rođen 1960. god.

Predaje o buri kao razornom i snažnom vjetru zasigurno svoje korijene imaju na temelju stvarnih činjenica. Kada su se ljudi nalazili u bezizlaznim situacijama, često su vjerovali kako psovanje ili kletva vjetra može nanijeti još veću štetu te je nastalo praznovjerje kako buru ne smijemo proklinjati jer posjeduje dovoljno snage da uništi sve ono što je čovjek svojim rukama napravio.

Predaja o kamenu nazvanom Petića kuk:

Gore u brdu ima kamen i teško je doć do njega, vidi se kako je brdo strmo i puno manjih kamenja. Ali uvik iz tog velikog kamena bi se čuli lipi zvukovi, znalo se da pivaju ptice ali nije se znalo odakle zvuk dolazi jer nije bilo stabala. I godinama se čuli zvukovi ali narodu bilo daleko da otiđe provjerit o čemu se radi. I jedan put ode neko i vrati se pa kaže: „Gore u kamenu stvarno pivaju 'tice. Imaju i gnjizdo. Kad san ja doša, bilo ih je pet tića.“ I tako je kamen osta nazvan Petića kuk.⁴⁶

Iz ove priče možemo samo nagađati o elementima fikcije i faksije budući da se radi o nazivu stijene ali nije nam teško povjerovati kako je priča utemeljena na stvarnim činjenicama jer naziv stijene nije mogao biti slučajno određen tako. S druge strane, možda se pokušala riješiti misterija pjesme koja je dolazila iz smjera stijene pa se jednostavno složila priča o ptićima koje je jedan pastir zatekao unutar stijene. Bilo kako bilo, iz Petića kuka i danas se čuje vesela pjesma ptičica- možda pet kao i u predaji a možda i više.

4.5. Pričanja iz života

Pričanja iz života su priče popraćene sarkastičnim i podrugljivim tonom. Ismijavale su stanovnike pojedinih mjesta, pripadnike određenih društvenih slojeva te zanimanja. Često je teško razgraničiti pričanja iz života od anegdota, šala i legendi. Kao i već gore navedene priče, pričanja iz života se prenose generacijama i teško je iznova prenositi i prepričavati onako kako smo u originalu čuli ili pročitali.⁴⁷

⁴⁶ Kazivač: Radalj Branko, rođen 1956. godine u Slivnu.

⁴⁷ Marko Dragić, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 444.

Ovo su neke od zanimljivijih urbanih priča nastale na principu rekla - kazala, tj. na principu igre gluhog telefona.

O tome koliko je stara ova predaja doista je besmisleno govoriti. Krenula je čini se negdje krajem osamdesetih, ali još je i danas aktualna. Samo, nitko više ne zna na kojem se fakultetu točno dogodila, na kojoj godini, a ni 'bliski izvori' više ne postoje. Dakle, student dolazi na ispit. Prostorija je nevelika, on ima tremu, a profesor mrtav hladan podigne pogled i upita koliko žarulja u prostoriji može nabrojati. Student se zbunjen okreće oko sebe i izbroji šest komada. Profesor se ironično nasmije: 'Kolega, pali ste!' i iz ladice izvuče sedmu žarulju. Sljedeći put se pametni student bolje pripremio pa kad ga je profesor iznenadio istim pitanjem, odgovor je bio sedam. Ovaj se opet nasmije govoreći kako ovaj put nema žarulju u ladici. 'Ali zato je ja imam', odgovori student vadeći žarulju iz džepa i pružajući indeks.⁴⁸

Evo jedne s Prirodoslovno-matematičkog. Također je nepoznato vrijeme radnje, kao i glavne uloge. Uglavnom, student matematike na usmenom ispitu mulja, ne zna točan odgovor, pa između ostalog za neku vrijednost kaže da je beskonačna. Profesor mu vrati indeks i zatraži ga da mu objasni što je to beskonačnost tako da uzme kredu i povuče liniju po ploči. Student crtom dođe do kraja ploče, profesor mu kaže da slobodno nastavi i tako ovaj dođe do vrata te izađe van s kredom u ruci. Na sljedećom roku, dolazi student sa suprotne strane vrata, vukući kredom crtu po zidu i kaže: 'Evo mene iz beskonačnosti...'⁴⁹

Student, koji nije podrijetlom iz Zagreba, a u Zagrebu studira, od obitelji dobiva sto maraka koje pametno sprema u indeks, umjesto u džep ili, ne daj Bože, novčanik. Indeks je njegov mali svijet zbog kojeg se osjeća posebnim. S tim istim indeksom student dolazi na usmeni ispit. Kao i svaki drugi štreber, prođe sa solidnom četvorkom i pruži profesoru indeks, zaboravivši, naravno, što je unutra. Profesor kao profesor, upiše ocjenu, a novac mrtav hladan spremi u džep. Student, što će drugo, proguta knedlu, pristojno pozdravi i izađe iz prostorije. Drugi put će sigurno ponovo koristiti indeks kao novčanik...⁵⁰

Ipak, pričanja iz života nisu nisu nužno uvijek ispričana u smiješnom tonu. Svjedočimo brojnim primjerima pričanja o ukletim kućama i cestama a priče se generacijama prenose i pričaju. To je bilo dovoljno da i zaintrigira snimatelje jedne televizijske postave te

⁴⁸ Kazivač: Radalj Boško, rođen 1988. godine u Splitu.

⁴⁹ Kazivač: Radalj Boško, rođen 1988. godine u Splitu.

⁵⁰ Kazivačica: Radalj Ivana, rođena 1990. godine u Splitu.

da posjete ukletu kuću u mjestu Škirnjari. Već pri samom prilazu kući nesumnjivo se osjeti čudan miris, čudna energija te se čuju čudni zvukovi. Zbog toga mnoštvo ljudi odustane od nauma ulaska u kuću. Ali oni koji se ipak odvaže, ističu nešto zajedničko - pri približavanju kući iz bunara se mogu čuti neobični zvukovi koje mnogi poistovjećuju s jecajima djeteta. Naime, među stanovništvom generacijama se priča priča o obitelji koja je živjela u ukletoj kući te da ih je zadesila velika tragedija kada se djevojčica utopila u bunaru. To je jedna verzija. Drugi pak govore kako se ne radi o krikovima djevojčice već o zvukovima žene koja je bila brutalno ubijena te zabetonirana u temelje kuće.

Treća verzija koja bi opravdala neobične zvukove jest ta da postoji mogućost da je kuća izgrađena preko starog groblja a krikove ispuštaju nemirne duše kojima je narušeno njihovo vječno počivalište. Ipak, demanti cijele priče iznijela je gospođa iz susjedne kuće koja tvrdi kako nikada nije vidjela niti čula bilo kakvu neobjašnjivu pojavu unutar „uklete“ kuće. Možemo zaključiti kako se ipak radi o izvrsnom marketinškom triku za mjesto Škirnjare budući da se broj posjetitelja nekoliko puta povećao nakon što je u medije izašla priča o paranormalnim aktivnostima unutar zapuštene kuće.

Nesumnjivo je da navedene priče sadržavaju faksijske elemente. Možemo samo nagađati što od navedenog je izmišljeno a što stvarno- što je nadodano kako bi se potencirala intrigantnost te privukla pažnja slušatelja. Bez obzira na činjenicu da ne možemo potvrditi svaku od pojedinih priča, sa sigurnošću možemo tvrditi kako će uvijek ostati predmet našeg interesa.

Nije važno opisuje li pripovjedač sadašnjost ili budućnost. Važna je prisutnost njegovog duha i unesenost u priču. Osnovna poruka priče je nositelj duha pričanja. O načinu na koji će ta priča biti ispričana ne smije biti pravila ni zakona iako svatko od nas snosi moralnu odgovornost o onome što smo izrekli. Poželjno je da sve ispričano bude u duhu slobode, pokretano ljubavlju, bez zatrovanja mržnjom. Pripovjedač i priča služe isključivo čovječanstvu i imaju svrhu njegovoga obogaćivanja.

5. Novela

Novele su priče koje pričaju događaje iz svakodnevnog života. Naziv za takve priče pronalazimo u latinskom nazivu *novus* što bi označavalo nešto novo. Junaci novela obično su stvarne ličnosti te obični ljudi. Kao što smo imali na primjeru bajki i basni, u novelama se veliča marljivost i radišnost a osuđuje lijenost. Ističe se potreba za poštovanjem starijih a svaka loša navika se pokušava iskorijeniti. Giovanna Boccaccia prihvaćamo kao prvog pisca novelista nakon objave svoga djela Decameron. Duhovita verbalna nadigravanja, podvale te nadmudrivanja u noveli su glavni pokretač radnje. Možemo reći i kako novele prikazuju situacije života onako kako bi se one mogle i u stvarnosti dogoditi. „Novela nam slika pojedine crte ljudskog srca, pojedine misli života, ili slobodno ih izmišljavajuć, ili nadovezujuć ih na stvarne događaje; ali uvijek mora da je novela nadahnuta idejom i napojena realnošću, tako da tu ideju ne saznajemo tek iz refleksija, nego iz razvoja događaja, koji nam novela pripovijeda.“⁵¹

Novela o kraljevoj kćeri koja se nije htjela nasmijati:

Davno u kraju živjeli su kralj i njegova kći ali ona se nikako nije htjela smijati. Kralj objavi kako će u slučaju da netko nasmije njegovu kći, taj isti moći je uzeti za ženu. Čula to tri brata- dva mudra, treći malo manje. Odluči prvi da će otići do kraljeve kćeri koja je uvijek stala na prozoru sa zlatnom jabukom. Ako ju netko uspije nasmijati, ona će mu baciti jabuku. Prvi brat krene prema djevojci i putem vidi staricu gdje se kupa u lokvi. Zamoli ga da joj pomogne izaći ali on odbije rekavši da nema vremena. Svejedno nije uspio nasmijati kraljevu kćer- svašta je radio, plesao, pričao ali nije mu pošlo za rukom. Tako ni drugome. Treći im kaže da će i on pokušati na što su ga oni ismijali rekavši kako ni njemu manje pametnom neće poći za rukom ako nije njima dvojici mudrih. Krene treći i isto putem naiđe na staricu u lokvi. Pomogne joj a ona mu zauzvrat pokloni sreću u obliku svirka i tri zlatne patke. Kako je već padao mrak, odluči prespavati usput do kraljevih dvora. Ponio patke sa sobom, a čovjek kod kojeg je prespavao, idući dan otkupi patke od njega koje su se svidjele njegovim trima kćerima pa mladić krene dalje do kraljeve kćeri. Putem zasvira na svirku i odjednom se pojave patke te sve tri kćeri. I putem do kraljevih dvora uz njega krenuli svećenik, pijetao, djevojke i patke. Kada je stigao do cilja, djevojka na prozoru vidje cijelu smiješnu situaciju,

⁵¹ Sabljak, Tomislav, *Teorija priče*, HAZU, Zagreb, 2007., str. 27.

dobaci mu zlatnu jabuku te se nasmije a on je uze za ženu. I tako je on nadmudrio one koji su mu rekli da su pametniji od njega.

Novela Pet šoldi:

Bio jedan seljak i njegova žena. Nisu imali puno a i to malo što su imali, nije bilo dovoljno. Bližilo se vrijeme Božića i pošalje seljak ženu da se zaduži kod pekara, mesara i drugih. Ona neka se zaduži a on će kad dođe vrijeme, svojim radom otplatiti dug. To mu nije bilo dovoljno pa dođe kod drugog seljaka i upita ga pet šoldi. Ovaj mu dao. Kad je došlo vrijeme naplate, počeli svi kucati na vrata tražeći da krene s radom kako je obećao. Ali budući da nije mogao stići ispuniti sva obećanja dogovori se sa ženom. Pretvarat će se da je umro. Tako su i napravili. Ona stala naricati a narod počeo dolaziti u kuću. Svi mu redom oprostili dugove jer su znali da žena ne može sama sve otplatiti. Samo mu nije oprostio onaj što mu je posudio pet šoldi. Krenula sahrana a on i dalje traži svojih pet šoldi. Narod ga izbacio iz crkve a dok se čekao ukop „pokojnog“ u crkvu ušli hajduci i njihov arambaša. On im kaže: „Tko uspije mačem prepoloviti ovaj lijes, dobit će sve što smo danas otuđili.“ A pokojnik sve to čuo i ustade iz lijesa. Hajduci se razbježali a jedan se ipak vratio i zatekao onoga što je tražio svojih pet šoldi. Hajduk opet pobjegao glavom bez obzira govoreći: „Koliko se mrtvih ustalo, nitko ne može doći po svojih pet šoldi!“⁵²

U obe novele možemo uočiti više elemenata faksije nego li fiksije. U prvoj noveli ipak postoji nešto više izmišljenij djelova kao što su zlatne patke te kupanje starice u lokvi. Druga novela nam svjedoči o snalažljivosti ljudi te njihovim sudbinama. Jednostavno nam je povjerovati kako se ovakva priča zaista dogodila a u narodu je ostala zapamćena te će se zasigurno još dugo prepričavati.

6. Legenda

⁵² Maja Bošković- Stulli, Usmene pripovjetke i predaje s otoka Braća, Brački zbornik, Supetar, 1975., (42-44, 55-57).

Legenda je priča koju je često teško odvojiti od predaje. Karakteristični elementi legende su vjerski motivi, spominjanje Isusa Krista. Česti likovi legende su i crkveni ljudi, sveci i svete. Ono što razgraničava legendu od predaje jesu elementi nadnaravnoga zbog toga što u većini slučajeva, legende završavaju sretnim krajem u kojem se, kao i u većini spomenutih priča, nagrađuje dobro a kažnjava zlo.⁵³ Legende obično povjećujemo s jednom povijesnom ličnosti ili s određenim mjestom.

Tako je u našoj usmenoj tradiciji poznata legenda o Svetom Jurju i postoji nekoliko priča koje se povezuju s njim. Naime, jurjevski obredi u narodu smatraju se najavom proljeća. Neke od najpoznatijih legendi o sv. Jurju jest njegova borba sa zmajem te legenda o pomoći koju je pružio Saracenicima pri oslobođenju grada Jeruzalema. Zaštitnik je ratnika, vitezova, vojnika pa i konja. Na Jurjevo se čak obavlja obred blagoslova konja a blagdan se slavi 23. travnja. Kako navodi Maja Bošković Stulli, još je nekoliko legendi koje se vezuju uz ovoga sveca. Pripovijeda se i o njegovom skoku s Biokova na brdo pokraj Nerežišća a prilikom skoka ostale su utisnuti otisci njegovih stopala i kopita njegovog konja. Ono što nas ne iznenađuje u takvim legendama su upravo pridodavanja nadljudskih sposobnosti i snage kao što vidimo na prethodnom primjeru. Sv. Juraj je zbog spomenutog skoka svetac koji se jako štuje na Braču a posvećeno mu je nekoliko crkvice te reljefa. Štuje se kao Sv. Juraj Mučenik koji je za vrijeme Dioklecijanove vladavine bio prognan zajedno s kršćanima a štuje se i kao hrabri vitez zbog obrane svetoga grada. Čak je i Vladimir Nator u svome djelu Pastir Loda upotrijebio motive čudnovatog skoka s Biokova.

No na Braču se, uz svetog Jurja, također štuje i sveti Ivan. Dvije su legende o njemu - jedna koja govori o njegovoj borbi s vragom, u kojoj sv. Ivan uvijek nadmudri vraga i druga legenda o Ivanu povaljskom. Već od prije nam je poznato kako je upravo u mjestu Povolji 1250. godine tiskan prvi pisani dokument na hrvatskom jeziku, pismom bosančicom. Grob sv. Ivana bio je mjesto nastanka i pričanja legendi. Svake godine se na blagdan sv. Ivana 24. lipnja pohodi njegov grob na kojem vjernici mole za milosrđe. Niz je legendi koje povećujemo uz njega. Neke od njih su da je sv. Ivan zapravo bio brački knez s posjedom kojega je ostavio crkvi te se sada na tom mjestu nalazi samostan.

Tu legendu opravdava natpis koji se nalazi uklesan u kamenu samostana a mogla je nastati iz razloga krivoga tumačenja natpisa.

⁵³ Marko Dragić, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 448.

Također, postoji legenda o sv. Ivanu koji je potjerao kugu s Brača tako da ju je tukao štapom i izgovarao: „Šukadar bukadar, kuga u Povelja nikadar.“ Kuga je pobjegla s Brača a od njegovih silnih udaraca što je izranjavao kugu, cijelo se more zacrvnjelo. Na tom mjestu okršaja s kugom, danas se nalazi mala kućica u kojoj su ostale urezane Ivanove stope kao svjedoci borbe s kugom.

Priča se i legenda o njegovim putovanjima morem. Navodno je u samostan dolazio preko mora ploveći samo u kabanici a kada se jednom posvađao s opatom, krenuo je natrag iz samostana ali kabanica nije htjela ploviti morem.⁵⁴

Postojanje sv. Jurja te sv. Ivana nikako nije upitno budući da se u brojnoj dokumentaciji spominju kao ličnosti - elementi faksije u ovim legendama na takav način su lišeni mogućnosti sumnje. Ono što zasigurno priče karakterizira fikcijom jesu već navedene nadnaravne i karikirane junačke sposobnosti koje su ovi sveci posjedovali. Jasno nam je kako je nemoguće izvršiti skok kao u slučaju sv. Jurja, jasno nam je također da se ne možemo fizički obračunavati s bolestima kao što je kuga. Legende su zasigurno nastale u krugu pobožnih i neukih ljudi koji su na takav način tražili odgovore za određene pojave koje tada nisu razumno mogli objasniti. Jedno je sigurno, dok se nastavlja tradicija pričanja legendi, neće iščeznuti ni stari običaji i pohodi koji se održavaju u čast svetaca.

7. Anegdota

⁵⁴ Maja Bošković- Stulli, Usmene pripovjetke i predaje s otoka Brača, Brački zbornik, Supetar, 1975., (25-30)

Anegdota na humorističan i satiričan način kazuje određene detalje o nečijem životu. U njima nema detaljno razvijene radnje ali karakterističan je jedan konkretan događaj zbog čega se anegdota i priča. U narodnim anegdotama, običnim ljudima dodijeljena je mudrost, ošroumnost i snalažljivost dok su negativnim licima pridodane osobine kao što su sebičnost i maloumnost.

Jabuka koja je pala na glavu Isaaca Newtona, dok je sjedio ispod voćke, pomogla je genijalnom fizičaru da shvati gravitacijsku silu i jedna je od najpoznatijih anegdota u svijetu znanosti.⁵⁵

Neke od anegdota još su:

*Grof Rajevski upita Tolstoja: "Lave Nikolajeviču, kako da znam da postoji Bog?" Tolstoj uzvratil: "Sergeje Rajevski, ti si naučnik i gledao si kroz mikroskop?" "Da" – reče grof. Tolstoj: "Jesi li se ikada zapitao zna li onaj mikrob, da li ti postojiš?!"*⁵⁶

Tokom posjete Požarevcu 1959. Tito je između ostalog razgledao i novootvorenu samoposlugu. Na odlasku radnici su mu uručili dar. On je to komentirao: „Ali nisam kod vas ništa kupio, ovako ću vas samo oštetiti.“ Zatim se okrenuo svojoj supruzi: „Jovanka, kupi ti bar malo luka!“⁵⁷

Nakon gorke Churchillove opaske na račun Lady Astor, prve žene koja je postala član britanskog Parlamenta, ona mu uzvratil riječima: “Da sam ja vaša žena, sipala bih vam otrov u kavu.” Churchill na to odsječno uzvratil: “Da sam ja vaš muž, ja bih tu kavu popio.”⁵⁸

8. Šala i vic

⁵⁵ Kazivač: Radalj Boško, rođen 1988. godine u Splitu.

⁵⁶ Kazivač: Radalj Boško, rođen 1988. godine u Splitu.

⁵⁷ Kazivač: Radalj Branko, rođen 1956. godine u Slivnu.

⁵⁸ Kazivač: Radalj Branko, rođen 1956. godine u Slivnu.

Šale na humorističan i ironičan način izruguju pojedinca koji može biti životinja, osoba ili predmet. Često izazivaju smijeh kod slušatelja a kod nas se najčešće pričaju oni o plavušama, policajcima, Muji i Hasi, malom Perici i Ivici te su sada novost vicevi o Chucku Norrisu. Također Hrvati, iz političkih razloga, imaju tendenciju ismijavati Slovence.

Perica kaže mami:

- *Mama znaš da ne volim sir sa rupicama*
- *Sine ako ne voliš, pojedi sir a rupice ostavi.*

Što bi se dogodilo kad bi se naša Vlada našla u pustinji? Prvo bi se čudili, zatim bi sazvali sastanak i onda bi pijesak poskupio.

Pita Mujo Hasu:

- *Jel' ti tata ima brkove?*
- *Ne!*
- *Onda sam ti vidio majku.*

Pita plavuša plavušu:

- Što ti misliš, što je bliže: London il' Mjesec?*
- Jož, što si glupa. Kao da se London vidi odavde.*

Zaključak

Prvi zaključak koji mogu donijeti na temelju sadržaja svog završnog rada jest da smo svakodnevno okruženi brojnim primjerima iz života koje možemo svrstati u usmenu književnost. Dokaz toga je činjenica kako usmena književnost postoji još od samih početaka drevnih civilizacija i neosporno je kako je upravo na temeljima usmene predaje zasnovana ljudska povijest. Budući da je nemoguće zaustaviti razvoj usmene književnosti, kao što vidimo i kroz primjere pričanja iz života, anegdota te viceva koji su sastavni dio današnjeg društvenog života, preostaje nam samo uživati u svakoj novoj priči, zagonetki ili pak legendi.

Jasno je kako većina od ovih navedenih oblika nisu zadržali jednaku tematiku kao što su možda imali u prošlosti ali u tome je sva čar usmene književnosti: otvara nam toliko mogućnosti te rasplamsava maštu svakim novim oblikom kojega stvori. Pri doživljaju priče nije uvijek bitno znati ime autora- naime, u ovom radu se ne spominju imena koja su izvorno ispričala priču ali to nikako ne umanjuje naš interes pri slušanju i daljnjem prepričavanju. Ponekad nam je jasno gdje možemo povući granicu fikcije i faksije a u nekim slučajevima, kao što sam već spomenula, ta granica je nevidljiva. Upravo zbog toga usmena književnost nosioc je bogate ostavštine i neiscrpan izvor ljudske mašte.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi:

Popis kazivača:

Kazivač 1- Ivanka Ugrin, rođena Jukić godine 1935.

Kazivač 2- Ankica Radalj, rođena Ugrin godine 1966.

Kazivač 3- Milica Radalj, rođena Parlov godine 1932.

Kazivač 4- Krunoslav Habazin, rođen godine 1965.

Kazivač 5- Ivana Radalj, rođena godine 1990.

Kazivač 6- Boško Radalj, rođen godine 1988.

Kazivač 7- Branko Radalj, rođen godine 1956.

Kazivač 8- pater Zoran Miletić, rođen godine 1960.

Mrežni izvor: <http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=18047> (pristup 11. rujna 2015.)

Literatura

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Dragić, Marko, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split 2013., str. 195-227.
5. Dragić, Marko, *Usmeno-književna baština u Slivnu kod Imotskoga*, Zbornik radova „Cjelovitost Zabiokovlja“ pluridisciplinarni pristup, Mostar, 2011., str. 173-202.
6. Dragić, Marko, *Usmena i pučka epika u tradicijskoj baštini Hrvata iz mućko-lećevačkih sela*, Zagora između stočarsko-ratarske tradicije te procesa litoralizacije i globalizacije, Sveučilište u Zadru, Kulturni sabor Zagore, Ogranak Matice hrvatske Split, Zadar, Split, 2011., str. 493-527.
7. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
8. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005.

9. Dragić, Marko, *Deset kamenih mačeva (hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine)*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1999.
10. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada (hrvatske povijesne predaje iz Bosne i Hercegovine)*, Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar - Zagreb 2001.
11. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
12. Kekez, Josip, *Bugaršćice, starinske hrvatske narodne pjesme*, Čakavski sabor, Split 1978.
13. Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko, *Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 20. Mostar 2006, str. 63-88.
14. Košutić-Brozović, Nevenka, *Čitanka iz stranih književnosti I, Školska knjiga*, Zagreb 1996.
15. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
16. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
17. Sabljak, Tomislav, *Teorija priče*, HAZU, Zagreb, 2007.
18. Rendić- Miočević, Ivo, *Hrvatski identitet- trajnost i fluidnost, usporedba Kvarnera i Gorske Dalmacije*
19. Genette, Gerard, *Fikcija i dikcija*, CERES, Zagreb, 2002.
20. Širić, Josipa, *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušskog kraja*, Zadar 2014.
21. Pintarić, Ana, *Umjetničke bajke : teorija, pregled i interpretacije*, Osijek : Sveučilište "Josipa Jurja Strossmayera", Filozofski fakultet : Matica hrvatska, 2008
22. Bošković - Stulli, Maja, *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, Hrvatska
23. Bošković- Stulli, Maja, *Usmene pripovjetke i predaje s otoka Brača*, Brački zbornik, Supetar, 1975.

Sažetak

Fikcija i fackija dva su suprotna a teško odvojiva pojma. Zasigurno, fikcija često zadire unutar fackije ali i obrnuto. Pričanje priča možemo poistovjetiti s konotativnim ili pak denotativnim značenjem. Potrebno je obaviti jako puno istraživanja kako bi uspjeli saznati što je stvarnost a što plod mašte u pričama koje su nastale prije nekoliko stotina godina. Verbalni lanac kojim ove priče putuju može se smatrati izražajnim ili pak neutralnim. Izražajnost je posebice prisutna u navedenim pričama s mnoštvom fackijskih elemenata kao što su to bajke, basne, mitske te demonološke predaje. S druge strane, neutralni glas pripovjedača možemo „čuti“ u povijesnim predajama ili pak novelama. Razdvajanje likova od naratora Sizifov je posao- svatko od nas želi udahnuti nešto „svoje“ u protagonista priče a time nužno priči pridajemo subjektivni i osobni ton.

Summary

Fiction and fact are the two opposite and hardly removable connections. Certainly, fiction often interferes with fact and vice versa. We can identify telling stories with the connotative or denotative meaning. It is necessary to do a lot of research in order to succeed in finding out what is real and what is a work of fiction in stories that occurred hundreds of years ago. Verbal chain through these stories are being told, can be considered expressive or neutral. The expressiveness is particularly present in these stories that have many fictional elements such as fairy tales, fables, mythical and demonic tales. On the other hand, we can "hear" neutral voice of the narrator in the historical tales or novels. The separation of the characters out of the narrator is Sisyphus job-each of us wants to breathe in "itself" in the protagonists of the story and by doing that, necessary we attach to the story subjective and personal tone.